

ПРАВОВА ПРИРОДА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ Даценко А.В.,

курсант ФПФПС ННІПФПСКМ НАВС

Спадкування, як і будь-який інший соціальний феномен, виконує не лише покладені на нього суспільно-корисні функції. Можливість визначити долю майна після смерті і передати його в спадщину - є однією із найважливіших гарантій стабільності відносин приватної власності. Принципове значення для будь-якого суспільства має конкретне вирішення питання про участь громадян у справедливому розподілі майнових благ та долю таких благ після їх смерті.

Походження категорії спадкового договору в цілому до останнього часу залишається з'ясованим не остаточно і викликає суперечки між фахівцями. Підсумовуючи зміст головних позицій з цього питання, можна зробити узагальнюючий висновок, що вони практично зводяться до двох підходів: або спадковий договір вважається таким, що веде свій родовід від часів римського приватного права, або його генезис пов'язують з ідеями германського звичаєвого права.

Зокрема, деякі сучасні вітчизняні науковці виникнення спадкового договору пов'язують з правовими ідеями Стародавнього Риму. Наприклад, знайий фахівець у цій галузі В. В. Васильченко зазначає, що “виникнення самої ідеї можливості існування договірних спадкових відносин сучасне цивільне право, безсумнівно, зобов'язане стародавньому римському праву (з тією лише особливістю, що власне в самому римському праві ця конструкція не знайшла все ж таки законодавчої підтримки, однак часто зустрічалася в практичній юриспруденції)” [1, с. 42].

Проте, таке твердження викликає заперечення.

По -перше, одним з найважливіших принципів спадкового права, сформованих у так званому класичному римському праві, була свобода заповіту, на що вказувалося у творах багатьох романістів [2].

По-друге, недостатньо переконливою здається й теза В. В. Васильченка про те, що спадковий договір, хоча й не був закріплений законодавчо, але набув поширення у римській “практичній юриспруденції”.

Можна припустити, що певні підстави стверджувати про існування спадкового договору в римському приватному праві дало існування в цій правовій системі таких розпоряджень на випадок смерті як 1) *donatio mortis causa* (дарування на випадок смерті), за яким відбувалося ніби дарування майна його власником іншій особі та 2) *mortis causa capio*, суть якого полягала в тому, що спадкоємець у заповіті призначався з умовою, що він передасть щось певній особі [3, с. 430-431].

На перший погляд, зазначені заповідальні розпорядження мають деякі риси спадкового договору, оскільки метою їх є передача майна його власником після смерті іншій особі, яка не є спадкоємцем в класичному значенні цього слова.

Але обидва вказаних інститути за своїми визначальними властивостями помітно відрізнялися від спадкового договору. Так, істотною рисою “дарування на випадок смерті” було те, що угода про дарування була безвідплатною, хоча і набирала чинності лише після смерті того, хто дарує, і за умови, що він помирає раніше обдарованого. Тобто, набуття майна обдарованим не ставилося у залежність від виконання будь-яких обов'язків обдарованим, як це має місце у спадковому договорі.

Що стосується *mortis causa capio*, то тут мав місце заповіт “під умовою”. Набути прав спадкоємця можна було лише за умови виконання цього розпорядження. При цьому вигодонабувач, на відміну від легатарія чи фідейкомісарія, не міг вимагати виконання цього розпорядження. Отже, цей вид відносин також істотно відрізнявся від спадкового договору, оскільки ґрунтувався не на домовленості сторін, а на односторонньому волевиявленні власника майна. Крім того, зазначені договори супроводжувалися низкою спеціальних умов, що істотно відрізняло їх від спадкового договору в його сучасному розумінні.

Сказане дозволяє зробити висновок про те, що категорія спадкового договору з'явилася у більш пізні часи та в інших правових системах, а не в римському приватному праві.

При цьому варто звернути увагу також на ту обставину, що спадковий договір є породженням не просто звичаєвого германського права, а продуктом правової думки і законотворчості в достатньо розвинутих правових системах.

Спадкові договори, як результат вільного волевиявлення особи відносно розпорядження своїм майном на випадок смерті, міг з'явитися лише після визнання значної межі розсуду особи щодо розпорядження своїм майном, а також за умов наявності високо розвинутої правової думки. Тому вони й могли з'явитися лише на межі настання Нового часу у правових системах європейських країн того часу.

У зв'язку з цим слід зазначити, що так звані “договори про спадкування” у їх тих чи інших різновидах відомі цивільному праву багатьох європейських країн (Австрії, Німеччини, Франції, Швейцарії та ін.). Тобто, вони є властивим для правових систем, що належать до різних правових родин: центральноєвропейської (германської), романської, східноєвропейської правових сімей [4, с. 199-203] приватного права, що свідчить про його достатньо високу практичну значущість.

Не зупиняючись на характеристиці регламентації таких договорів у цивільному законодавстві різних країн, зазначимо лише, що хоча вони не тотожні інститу ту спадкового договору в сучасному цивільному праві України, але все ж таки певною мірою пов'язані з відповідним інститутом німецького (або ж, - германського) цивільного права. Це пояснюється тим, що, хоча сучасна правова система України й належить, як наголошують деякі фахівці, до східноєвропейської правової сім'ї, але, разом з тим, вона історично перебуває під потужним впливом ідей центральноєвропейської (германської) правової сім'ї приватного права [5, с. 75].

Звідси слідує, що в процесі аналізу поняття, юридичної сутності, елементів тощо спадкового договору має враховуватися й зазначене генетичне коріння спадкового договору в цивільному праві взагалі та в українському цивільному праві, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Васильченко В.В. Римське спадкове право на тлі права сучасного. Монографія. - Запоріжжя: Верже, 1999. - 132 с.
2. Покровский И.А. История римского права. / Пер. с лат. под ред. А.Д. Рудокваса. - СПб.: Летний сад, 1998. - 560 с.
3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 512 с.
4. Опіщенко Н.М. Правова система проблеми теорії: Монографія. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корещього НАН України, 2002. - 352 с.
5. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства Європейські традиції. - Харків: Одиссей, 2002. - 592 с.